

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

Семенов В.М., доцент кафедри права

У Козацький період історії українського державотворення на території сучасної України існувало три історичні регіони: Запорозька Січ, Гетьманщина та Слобідська країна, які мали ознаки державних утворень. Характерною особливістю організації й функціонування політичної системи в цих регіонах у другій половині XVII – XVIII ст. була поліваріантність існуючих політичних моделей та різновекторність їх еволюцій.

Зокрема політичний устрій українських земель, що підпорядковувались гетьманові, – Гетьманщина (самоназва – Військо Запорозьке, а сучасна історіографічна назва – Українська козацька держава), увібравши досвід функціонування військово-політичної організації – Запорозької Січі, в процесі розвитку набув чимало специфічних ознак, які різнили його від свого прообразу, а також моделі організації політичних відносин в автономній стосовно гетьманської влади Січі. Крім того, модель організації політичної влади Гетьманату в ході колонізації південно-західних окраїн Московської держави було екстрапольовано на терени Слобідської України.

Важливе значення мала та обставина, що впродовж усієї другої половини XVII – XVIII ст. відбуваються принципові зміни в характері функціонування політичної системи Гетьманату, що значною мірою було зумовлено політичним курсом Російської держави, скерованим на обмеження та ліквідацію української автономії, інкорпорацію українських земель до складу імперії.

Враховуючи це, при розгляді історії розвитку державотворення України в Козацький період можна зробити висновки щодо регіональних особливостей в організації владних відносин, які існували в Запорозькій Січі, Гетьманщині та Слобідській Україні. Головними з них були:

1) на відміну від Гетьманщини та Запорожжя, які за сучасною термінологією можна віднести до унітарних державних утворень, Слобожанщина за державним устроєм мала ознаки федерації;

2) загальна військова рада в Гетьманщині не мала такого значення, як це спостерігалось в Запорозькій Січі, а на Слобожанщині такого управлінського інституту взагалі не існувало;

3) Слобідській Україні була притаманна практика спадковості керівних посад, що не було характерним для Гетьманщини (де таке явище мало місце лише в останні роки її існування).

На Запорожжі, на відміну від двох інших українських історичних регіонів Козацького періоду керівні посади завжди були виборними;

4) слобідські козачі полки мали більш жорстку систему централізованого управління. Сотенний уряд фактично виконував лише

контрольно-наглядові функції. На відміну від нього, сотні Гетьманщини мали більше повноважень з питань самоврядування;

5) на Гетьманщині й особливо Запорозькій Січі практично не існувало практики суміщення керівних посад. У той же час таке явище було доволі характерним для Слобідської України;

6) Гетьманщина і Слобідська Україна мали полково-сотенний адміністративно-територіальний поділ.

На Запорозькій Січі, на відміну від них, існував паланковий адміністративно-територіальний поділ;

7) на Запорожжі існувала категорія управлінців, які займались суто господарськими справами, а саме: кантаржій, шафарі, шкільні отамани, канцеляристи та ін. Посад подібного плану в ієрархічній структурі Гетьманщини та Слобідської України не існувало;

8) слобідські козачі полки підпорядковувались не гетьману, а царському уряду, в особі Белгородського воєводи. Запорозька Січ хоча формально була підпорядкована російському уряду, мало широку автономію та права на самоврядування.

Відмінності в організації владних інститутів українських історичних регіонів Козацької доби можна визначити за допомогою сучасної термінології, що стосується форми державного устрою, виду державного правління, законодавчих органів, головних посадових осіб та системи адміністративно-територіального поділу.

Так, вищим законодавчим органом Запорозької Січі була Рада Січі, а на Гетьманщині – Генеральна військова рада. На відміну від них, полки Слобідської України не мали єдиного вищого законодавчого органу.

Вищою посадовою особою Запоріжжя був виборний кошовий отаман. На Гетьманщині – юридично виборний гетьман, фактично призначався російським урядом (Особливо у другій половині XVIII ст.).

За видом державного устрою Запорозька Січ та Гетьманщина мали ознаки унітарних держав, а Слобідська Україна – федеративної.

За видом державного правління Запорозька Січ мала ознаки президентсько-парламентської республіки, Гетьманщина – президентської. Слобожанщина фактично була автономним краєм у складі Російської імперії.

Таким чином, організації системи органів управління життям суспільства в історичних регіонах тодішньої України, попри схожі принципи, були притаманні й суттєві відмінності, що, у свою чергу, мало значні наслідки для розвитку соціально-економічної та політичної ситуації в них.